

Minnesmärket som glömdes bort

Av Björn Lindal – publicerat i Svenska Dagbladet/Under strecket den 28 maj 2016

Som tack för den hemliga militärutbildningen under andra världskriget fick Sverige en minnessten i gåva av Norge år 1983. Kanske är det oläkta sår som gör att såväl hjälpen som monumentet tillåtits falla i glömska – men nu ska åtminstone stenen få en synligare plats.

Hur kan en minnesgåva som väger 15 ton och som överröks av ett annat lands kung, med Sveriges kung som mottagare och med såväl den svenska försvarsministern och ÖB på plats, bara glömmas bort i 33 år? Och vad säger gåvan och det sätt som den behandlats på om förhållandet mellan länderna?

Det handlar om en sten som Norges kung Olav V gav som tack för att Sverige under andra världskriget utrustade och utbildade norska polissoldater. Stenen överröktes den 14 juni 1983, när det hade gått 40 år sedan de första norrmännen kom till Gottröra i Norrtälje kommun. Där upprättades 1943 den första av många så kallade polisutbildningar för norska flyktingar. I själva verket var det militär infanteriutbildning. Det var därför de flesta norrmännen anmälde sig frivilligt. De ville delta i befrielsen av Norge.

Vid överlämnandet av stenen uttryckte kung Olav förhoppningen att den "skulle stå som en varaktig symbol på ett gott grannförhållande under en svår tid och som inspiration för kommande släkten". Stenen är grå och skrovlig; det är något kargt över hela gåvan och den korta inskriptionen på framsidan om att "Norge tackar för utbildningen av 14 700 polissoldater i Sverige under andra världskriget".

Stenen placerades i Galärparken, bakom Nordiska museet i Stockholm. Även om stenen är 1,5 meter hög och 3 meter lång och försedd med inskriptioner på både bak- och framsidan, var det få som lade märke till den. På söndag återinvigs minnesmärket på en ny och förhoppningsvis synligare plats, på Folke Bernadottes väg, en promenadväg vid Djurgårdsbrunnsviken där det finns flera andra minnesmärken.

Själv hade jag aldrig hört talas om den, trots att jag bevakat Norge sedan 1981, förrän jag kontaktades av Mats Wallenius, direktör för den svensk-norska samarbetsfonden och drivkraften bakom flyttandet av stenen. Han berättade att han såg minnesstenen flimra förbi i en tv-dokumentär om de norska polistrupperna som Steinar Hybersen gjort för NRK. Wallenius hade cyklat förbi den under många år utan att lägga märke till den. När han

kontaktade den norska ambassaden i Stockholm var det ingen där heller som visste att den fanns. Lika ovetande var man på svenska UD.

Kanske bottnar okunskapen och ointresset i oläkta sår från Norges och Sveriges erfarenheter av andra världskriget. Som färsk korrespondent i Oslo fick jag snabbt höra kommentarer om Sveriges agerande under kriget. Ungefär samtidigt gjorde journalisten Maria-Pia Boëthius en lång resa bland annat i Norge där hon stötte på en hel del skepsis kring den svenska neutralitetspolitiken. Det största sveket mot Norge var enligt många norrmän att Sverige den 8 juli 1940 tillät permittenter (tyska soldater på permission) att färdas mellan Norge och Tyskland på svenska järnvägar, vilket kom att pågå i drygt tre år.

Efter att Boëthius gjort en lång djupdykning i krigshistorien gav hon ut boken "Heder och samvete" 1991, som satte fart på debatten om Sveriges roll under andra världskriget. Enligt henne hade Sverige försökt tona ned hur omfattande transporterna var: "När jag 1989 gick ut och frågade människor på gator och torg, journalister, chefredaktörer och kulturarbetare, fanns det inte en enda svensk som visste hur många tyska soldater som transporterades genom Sverige under kriget. Man gissade på allt mellan tiotusen och hundratusen. Ungefär hälften vägrade tro mig när jag presenterade siffran två miljoner etthundrafyrtio tusen." Boëthius bok var en mycket effektiv anklagelseskraft, där exempel på tyskvänlighet i början av kriget och försyndelser mot neutralitetspolitiken radades upp. Om Sveriges rykte skadats av tyskvänligheten i början av kriget hade Norge under de första åren efter ockupationen också ett pr-problem, inte minst för att norska nazister med Vidkun Quisling i spetsen villigt hjälpte tyskarna.

Tack vare att kryssaren Blücher sänktes i Oslofjorden försenades emellertid ockupationen av den norska huvudstaden, och regering, stortinget och kungahuset hann fly. Bland de få utländska journalisterna som befann sig i Oslo den dagen var den erfarna krigsreportern Leland Stowe från Chicago Daily News. I boken "Norge 9 april 1940" (1977) beskriver Bjørn Bjørnsen vad Stowe upplevde: "Han trodde att han hade sett alla de mänskliga osannolikheter som kan breda ut sig under ett krig. Men aldrig något liknande som detta. Ett land blir invaderat. Butikerna öppnade. Bombflygplanen flög över. Folk gick till jobbet. Luftvärnsmitraljöserna skjuter. Flygen var immuna. Det var en vansinnig ofattbarhet över alltihop, sett med en garvad reporters ögon."

Den norska Nobelpristagaren Sigrid Undset skrev om effekten av Stowes rapporter när hon besökte USA 1941. Hon menade att han beskrivit det som om hälften av norrmännen var köpta av tyskarna och resten av folket var ointresserade. Så länge de kunde göra sina dagliga bestyr brydde de sig inte om vem som styrde Norge.

Leland Stowe ville vända opinionen så att USA skulle gå med i kriget. I en serie radioprogram, följd av en artikelserie som gick i 30 tidningar och en föredragsturné, använde han de skandinaviska länderna som skräckexempel på vad som kunde ske om amerikanerna förblev passiva. Hans slogan var: "Hitler tog Danmark med överraskning, han tog Norge genom förräderi, han tog Sverige med ett telefonsamtal."

De två månader som norrmännen förmådde göra motstånd, med improviserat stöd från Storbritannien, Frankrike och Polen, jämfördes med finnarnas långt mer framgångsrika kamp mot de sovjetiska invasionsstyrkorna. På flykt undan de tyska trupperna, som snabbt flögs in till flygfältet Fornebu, blev situationen alltmer desperat för kungafamiljen. Förutom kung Håkon VII och kronprins Olav var den senares hustru, kronprinsessan Märtha och barnen Ragnhild, Astrid och Harald med under flykten. Tyska flygplan släppte bomber över följet.

Till sist ringde den norske utrikesministern Halvdan Koht till sin svenske kollega Christian Günther för att höra om Håkon kunde komma till Sverige för att vila, utan risk för att bli internerad. Han fick gärna komma men någon garanti mot internering kunde inte ges, blev svaret.

För kronprins Olav blev det en kalldusch, skrev Lars Roar Langslet i sin biografi "Kong Olav V av Norge. Monarkiet i en brytningstid" (1992). "Även hos den åldrande kung Olav satt det igen ett djupt agg mot grannarna i öst. De hade uppträtt så käckt när Finland angreps av ryssarna, men gentemot Norge blev inställningen en annan!"

Att han var gift med den svenska prinsessan Märtha gjorde sveket ännu tyngre. Lösningen blev att hon och barnen fick komma till Sverige, för att därefter ta sig till USA, på inbjudan av president Franklin D Roosevelt. Håkon och Olav lämnade landet den 7 juni 1940 på ett brittiskt krigsfartyg, samtidigt som de norska styrkorna kapitulerade.

För den norska exilregeringen, som satt i London, var det inte alltid lätt att koordinera det norska motståndet. Det viktigaste bidraget till de allierade var den stora norska handelsflottan. I Sverige fanns 50 000 flyktingar och en stor norsk legation, medan motståndsrörelsen i form av den militära organisationen Milorg och den bredare Hjemmefronten ansåg sig ha den moraliska rätten att representera norrmännen.

I Norge förskansade sig de tyska ockupanterna alltmer. Som mest fanns det 400 000 tyska soldater där. Både den norska regeringen och kronprins Olav, som utsetts till överbefälhavare, trodde att Adolf Hitler under slutskedet av kriget skulle fly till Festung Norwegen, den norska fästningen, för den sista kampen. De allierade hade inga resurser att sätta in för att

befria Norge och därför kläcktes idén om att utbilda norska soldater under täckmanteln av att de var poliser.

"Jag är klar över att etableringen av norska polistrupper i det neutrala Sverige ställde Sveriges regering inför betydliga problem", sade kung Olav i sitt tal den 14 juni 1983. Polistrupperna var ett klart neutralitetsbrott från Sveriges sida. Tage Erlander, som då var statssekreterare, beskrev det som det besynnerligaste beslutet han varit med om att förbereda, eftersom det inte fanns något i beslutet som sa att det gällde norska poliser, bara "viss polisutbildning", eller varifrån vapnen skulle komma.

Till sist var det emellertid 14 700 vältränade polissoldater som kunde sättas in, först i de områden som sovjetiska styrkor befriade i Finnmark 1944 och, efter att Tyskland kapitulerat, i resten av Norge för att säkra lag och ordning. Men deras insats passade inte in i den bild som den norska motståndsrörelsen ville ge av sig själv, eller som norska historiker ville förmedla efter kriget.

Polissoldaterna kom aldrig i strid, eftersom de tyska ockupanterna disciplinerat avväpnade sig själva. Själva kapitulationen skedde på Akershus fästning i Oslo den 11 maj 1945. Det finns en berömd bild när den tyske befälhavaren kapitulerar till fänrik Terje Rollem från Milorg. Norska polissoldater hade då redan varit flera timmar på fästningen – men det finns det inte en enda bild av.

Man kan säga att polissoldaterna blev offer för sin egen succé. Just för att det gick så smidigt och för att de genomförde sin uppgift så väl, glömdes de bort. När Anders Johansson 2005 skrev en bok om polissoldaterna fick den titeln "[Den glömda armén](#)". Kanske är det en passande historisk ironi att den glömda armén hedrades med det som blev en glömd sten?

Flytten av stenen har nu godkänts av kung Carl XVI Gustaf och den får därmed sin välförtjänta återupprättelse. Det blir även ett indirekt sätt att på 25-årsmarkeringen av kung Olavs död visa tacksamhet för minnesmärket, som för övrigt numera heter Norges tack.

Björn Lindahl är SvD:s korrespondent i Oslo.